

יגון והיגיון ב"אני הגבר ראה עני" צורה ספרותית ותוכן רעיוני באיכה ג'

מורכבות ספרותית-לשונית באיכה פרק ג'

הקינה השלישית במגילת איכה, "אני הגבר ראה עני", בנויה בדגם ספרותי מורכב, שיש לו משמעות גם מבחינת התוכן. גלויה וידועה צורתה האקרוסטיכונית של מגילת איכה כולה, הבנויה משלוש קינות אלפא-ביתיות (פרקים א, ב, ד), קינה אחת הבנויה על אלפא-ביתא משולשת (פרק ג), וקינה נוספת שאינה אלפא-ביתא, אך מכילה כ"ב פסוקים כמניין אותיות האלף-בית (פרק ה). למבנה זה יש משמעות רעיונית, כדברי המדרש: "באו כל הדורות וכל האותיות וכל הבריות שבעולם עליונים ותחתונים ועמדו על הצרות ועל הרעות שהגיעו לישראל" (מדרש תדשא, כ [בתוך: א' ילינק (עורך), בית המדרש, ירושלים תשכ"ז,³ חדר ג, עמ' 185]). אם נכון הדבר לגבי הקינות האלפא-ביתיות כולן, על אחת כמה וכמה שהוא נכון לגבי קינת "אני הגבר", שלפי חז"ל היא מקבילה לשלוש הקינות האלפא-ביתיות האחרות.¹ יש שהצביעו על מורכבות לשונית במגילה כולה, וזיהו בה תופעות של לשון נופל על לשון ומשחקי מילים,² מבנים כיאסטיים, קשרי תוכן בין פסוקי א"ת ב"ש, סמיכות אותיות א"ת ב"ש,³ מדרשי שם וצימודים (= "לשון נופל על לשון") הקשורים לשמות

1. איכה רבה פתיחתא כח, ג, א; על הפסוק "ירמיהו לקח מגלה אחרת ויתנה אל ברוך בן נריה הספר וכתב עליה מפי ירמיהו את כל דברי הספר אשר שרף יהויקים מלך יהודה באש ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה" (ירמיהו ל"ו, לב) אומר רש"י: "מתחלה היו שלש אלפא ביתין, 'איכה ישבה' (איכה פרק א'), 'איכה יעיב' (פרק ב'), 'איכה יועם' (פרק ד), והוסיף עליה 'אני הגבר' (פרק ג') שכל אות משולשת בה". ובהקדמת רש"י למגילת איכה הוא אומר: "ירמיהו כתב ספר קינות... והיו בה שלש אלף ביתות, 'איכה ישבה', 'איכה יעיב', 'איכה יועם'; שוב הוסיף עליו 'אני הגבר' שהוא שלש אלף ביתות, שנאמר 'דברים רבים כהמה' (ירמיהו ל"ו, לב) - שלש כנגד שלש".
2. "צ מושקוביץ, ספר איכה עם פרוש דעת מקרא, ירושלים תשל"ד, מבוא, 'תבנית הספר וצורתו, עמ' 6; ש"ד גויטיין, 'הערה על מגילת איכה', בתוך: א"ש רוזנטל (עורך), קבץ לזכרו של הרב גדליה אונא, הוצאת הקיבוץ הדתי ת"ש, עמ' 138-133.
3. "צ מושקוביץ (לעיל, הערה 2), עמ' 7-8. לדוגמה: צירופי ב/ש בפסוקי האות ב: "בלה בשרי

האותיות⁴, פתיחת חרוזים בתיבה המצרפת את האות שלפניה או שלאחריה,⁵ שילובים דו-כיווניים הנקראים פנים ואחור,⁶ אקרוסטיכונים אנכיים אקרונימיים וקולפוניים.⁷ בתוך פרק ג' מצויות אליטרציות מהופכות לרוב, כולל פתיחות חרוזים בתיבה המצרפת את האות שלפניה או לאחוריה ("פצו עלינו פיהם" [ג', מו]; "צפו מים על ראשי" [ג', נה]; "צוד צדוני כצפור" [ג', נב]; "פחד ופחת" [מ"ז, כו]; "נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה" [ג', מ]). להלן נראה כי לאורך הפרק קיימת תבנית לשונית אליטרטיבית, המעצבת את מבנה התפתחותו.⁸ תבנית זו באה בתחילת הפרק, באמצעו ובסופו, והופכת את הפרק ורעיונותיו להיות לב המגילה כולה. תבנית זו בנויה ממילים שונות המכילות את האותיות גימ"ל ונר"ן.

- ועורי שבר עצמות", "במחשכים הושיבני"; צירופי ג/ר בפסוקי האות ג: "גדר בעדל", "גדר דרכל"; צירוף ד/ק בפסוקי האות ד: "דרך קשתו"; צירופי ו/פ בפסוקי האות ו: "ויגרס בחצץ שני הכפישני באפר, ותזנח משלום נפשי"; צירופי ז/ע בפסוקי האות ז: "זכר עניי ומרודי לענה וראש, זכור תזכור ותשיח [ותשוח ק'] עלי נפשי, זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל", וכהנה רבות.
4. מ' גרסיאל, 'מדרשי שמות אותיות האל"ף-ב"ת ביחידות ספרותיות אקרוסטיכוניות במקרא', בית מקרא לט, ד (קלט), תשנ"ד, עמ' 314-334. גרסיאל מצביע על המילה 'יד' בפסוקי האות י: "ידו פרש צר על כל מחמדיה" (א', י); "ידי נשים רחמניות" (ד', י); על המילה 'פה' בפסוקי האות פ: "פצו עלינו פיהם כל איבינו" (ג', מו); על המילה 'עין' בפסוקי האות ע: "עיני עוללה לנפשי", "עיני נגרה ולא תדמה" (ג', מט, נא), "עודינו תכלינה עינינו" (ד', יז), "על אלה אני בוכה עיני עיני ירדה מים" (א, טז); בשני הפסוקים האחרונים המילה אינה משתתפת ביצירת האקרוסטיכון; ועל המילה 'ציד' בפסוק האות צ: "צוד צדוני כצפור" (ג', נב).
5. י"צ מושקוביץ (לעיל, הערה 2); מ' גרסיאל (לעיל, הערה 4). לדוגמה: "כל רעיה בגדו בה" (א', ב; באות ב); "גדר בעדל", "גדר דרכי בגזית" (ג', ז, ט; באות ג); "גדע בחרי אף" (ב', ג; באות ג); "חטא חטאה ירושלם" (א', ח; באות ח); "צפו מים על ראשי" (ג', נג; באות צ); "פצו עליך פיהם" (ב', טז); "פצו עלינו פיהם" (ג', מו; באות פ); וכן: "קראתי שמך" (ג', נה); "קומי רני" (ב', יט); "פרשה ציון" (א', יז); "ספקו עליך כפים" (ב', טו); צוד צדוני כצפור" (ג', נב). וכן מילים חשובות כמו: "חומות" בפסוק שתחילתו: "זנח" (ב', ז); "אנחמך" (משורש נח"ם) בפסוק שראשיתו: "מה" (ב', יג), "מכאוב כמכאוב" בפסוק שראשיתו: "לוא" (א', יב); "לראש אשמורות" בפסוק שתחילתו: "קומי רני", (ב', יט) ועוד.
6. י"צ מושקוביץ (לעיל, הערה 2); מ' גרסיאל (לעיל, הערה 4). לדוגמה: "פצו עלינו פיהם" (ג', מו) / "צפו מים על ראשי" (ג', נה).
7. מ' גרסיאל (לעיל, הערה 4); ע' רוזנפלד ('אקרוסטיכון באיכה פרק ה', סיני קו, תשנ"ב, עמ' צו) מצא את האקרוסטיכון 'זכריה הנביא' באיכה ה', א-ג: "זכר ה' מה היה לנו" (= שם הנביא: זכריה); "הביטה וראה את חרפתנו/ נחלתנו נהפכה לזרים / בתינו לנכרים / יתומים היינו ואין אב / אמתינו כאלמנות" (= שם התואר: הנביא).
8. י"צ מושקוביץ (לעיל, הערה 2, עמ' 9, הערה 16), הזכיר שורה של משחקי מילים לאורך פרק ג', שבהם מילה אחת או שורש אחד חוזרים פעמיים ומבטאים דבר והיפוכו: את הייאוש ואת הביטחון בה'.

תבנית הדגם

בתחילת הקינה (א-ב):

אני הגבר ראה עני בשבט עברתו. / אותי נהג וילף חשך ולא אור.⁹

הפסוק השני מכיל ניגוד: 'חושך' הוא 'לא אור', ומכיל מילים נרדפות: "נהג" מקביל ל"וילף". אפשר שהדבר מרמז למשחק מילים נוסף בפסוק: "נהג" הוא חילוף המילה "נהג", המקבילה במשמעותה למילה "אור". המילה "נהג" באה פעמים רבות במקרא בתקבולת למילה "אור" ובניגוד למילה "חשך".¹⁰ מעניינת במיוחד ההשוואה לישעיהו נ', י-יא:

מי בכם ירא ה' שמע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נגה לו / הן פלכם קדחי אש מאזרי זיקות / לכו באור אשכם ובזיקות בערתם.

קיים פה הניגוד בין "חשכים" ובין "נהג", ולצדו משחק בין "נהג" ובין "אור" במובן שלהבת אש.

גם בהמשך הקינה אנו מוצאים אסוציאציות אליטרטיביות לפתיחה ("אותי נהג"):

הייתי שחק לכל עמי נגינתם כל היום (ג, יד).

הלעג כחלק מייסוריו של "הגבר", והסתר פני ה' ממנו הם רעיונות מרכזיים בקינה.

באמצע הקינה יש מפנה, הבא מתוך התבוננות:

כי אם הונה ורחם קרב חסדיו /
כי לא ענה מלבו וינה בני איש (לב-לג).

"הוגה" ו"ויגה" נתפרשו במובן של יגון¹¹ וגם של שבירה.¹² יגונו של הגבר שראה עני

9. כבר בפסוק הראשון קיימת תופעת המצלול, בעיצורים ובתנועות: אני הגבר / ראה עני, וכן: אני הגבר ראה עני בשבט עברתו. על תופעת תקבולת שמייעית המצויה בשירה המקראית

ראה: A. Berlin, *The Dynamics of Biblical Parallelism*, chapter 6, 'The Phonological Aspect: Sound Pairs', Bloomington 1985, pp. 103-126; J. Kselman, 'Semantic-Sonant Chiasmus in Biblical Poetry', *Biblica* 58, 1977, pp. 219-223.

10. "הלא חשך יום ה' ולא אור / ואפל ולא נהג לר" (עמוס ה', כ); "העם ההלכים בחשך ראו אור גדול / ישבי בארץ צלמות אור נהג עליהם" (ישעיהו ט', א); "נקה לאור והנה חשך / לנגהות באפלות נהלך" (שם נ"ט, ט); "והלכו גוים לאורך / ומלכים לנגה זרחך" (שם ס', ג); "לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם / ולנגה הירח לא יאיר לך" (שם, יט); "שמש ירח עמד זבלה לאור חצין יהלכו / לנגה ברק חניתך" (חבקוק ג', יא) ועוד.

11. רש"י וראב"ע, וכן ר' יהודה אבן חיוג', ספר אותיות הנח, שורש יג"ה; ר' יונה אבן ג'אנח, ספר השרשים, שורש יג"ה.

12. ראה תרגום איכה שם.

הוא מן המוטיבים העיקריים של הקינה והמגילה כולה: "דרכי ציון אבלות... כהני נאנחים בתולתיה נוגות" (א', ד); "כי ה' הוגה על רב פשעיה" (א', ה); "כמכאבי אשר עולל לי אשר הוגה ה' ביום חרון אפר" (א', יב). "נוגות" מקביל ל"אבלות" ו"נאנחים"; "הוגה" מקביל ל"עולל", וכאן ל"ענה" בניגוד ל"רחם". ויש שפירשו את "נוגות" ו"הוגה" במובן של הרחקה ודחייה כמו בפסוקים: "הגו סיגים מכסף... הגו רשע לפני מלך..." (משלי כ"ה, ד-ה).

בסוף הקינה, ברצף של ארבעה פסוקים, משחק המילים מסכם עוד רעיון מרכזי של הקינה - הגמול שיבוא למענים וללועגים:

שְׁפִי קָמִי וְהִגִּינָם עָלַי כָּל הַיּוֹם.
שְׁבֹתֶם וְקִימְתֶם הַבֵּיטָה אֲנִי מִנְּגִינְתֶם.
תְּשִׁיב לָהֶם גְּמוּל ה' כְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם.
תִּתֵּן לָהֶם מְגִנָּת לֵב תִּאֲלָתֶךָ לָהֶם
(סב-סה).

בפסוק יד, "הייתי שחוק לכל עמי נגינתם כל היום", "הגבר" הוא נושא הלעג; ואילו כאן הנושא הוא העם כולו, כפי שמסתבר מן ההמשך.¹³ **מגינת הלב** (בתרגום הארמי: "תבירות לבא", שברון הלב; לרד"ק: חולי הלב) תהיה גמול להגיונם ומנגינתם. "הגיונם" בפסוק סב מקביל ל"מחשבתם" בפסוק הקודם "שמעת חרפתם ה' כל מחשבתם עלי" (סא), ומקביל ל"מנגינתם" הבא אחריו (סד). מתקבלת פה תקבולת דו-פרצופית (Janus parallelism),¹⁴ שלפיה מתפרשת המילה "והגיונם" במובן ההגיון ("מחשבתם") שבפסוק הקודם וגם במובן ההגיה ("מנגינתם") שבפסוק הבא:

שְׁמַעַת חֲרַפְתֶּם ה' כָּל מַחְשַׁבְתֶּם עָלַי.
שְׁפִי קָמִי וְהִגִּינָם עָלַי כָּל הַיּוֹם.
שְׁבֹתֶם וְקִימְתֶם הַבֵּיטָה אֲנִי מִנְּגִינְתֶם.

בפסוקים האלה, החותמים את הקינה, מצויות עוד תקבולות וצימודי 'לשון נופל על לשון':

רְאִיתָה ה' עֲוֹתַי שְׁפָטָה מִשְׁפָּטִי / רְאִיתָה כָּל נִקְמַתִּים כָּל מַחְשַׁבְתֶּם לִי
שְׁמַעַת חֲרַפְתֶּם ה' כָּל מַחְשַׁבְתֶּם עָלַי / שְׁפִי קָמִי וְהִגִּינָם עָלַי כָּל הַיּוֹם
שְׁבֹתֶם וְקִימְתֶם הַבֵּיטָה אֲנִי מִנְּגִינְתֶם
תְּשִׁיב לָהֶם גְּמוּל ה' כְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם
(נט-סד).

ישנן מילים המקבילות מבחינה סמנטיות ("ראיתה" / "ראיתה" / "שמעת" / "הביטה"), וגם מילים הקרובות בהגיתן: "נקמתם" / "שפתי קמי" / "שבתם וקימתם" - המביעות את פעולת האויבים המתמידים בלעג, וכן: "שבתם וקימתם" /

13. י"צ מושקוביץ (לעיל, הערה 2), בפירושו לפסוקינו.
14. על התופעה ראה: S. Noegel, *Janus Parallelism*, Sheffield 1997.

"תשיב להם גמול" - העוסקות במתמידים בלעג ובגמולם.

הפנייה הישירה לה' בסוף הקינה: "שפתי קמי והגיונם עלי כל היום / שבתם וקימתם הביטה אני מנגינתם / **תשיב** להם גמול ה' כמעשה ידיהם", מקבילה הקבלה ניגודית למשפטים שבתחילת הקינה: "אך בי ישב יהפך ידו כל היום... / במחשכים **הושיבני** כמתי עולם" (ג', ג, ו), שבהם המקונן מתלונן קשות על מעשי ה' שהסתיר את פניו ממנו (פס' א-כ), ומדבר עליו בלשון נסתר מבלי להזכיר את שמו כדי שלא ייראו דבריו כגידוף.¹⁵ בפסוקי המעבר והמפנה של הקינה, "הגבר" מתבונן בדרכיו: "נחפשה דרכינו ונחקרה **ונשובה** עד ה'" (מ), כשהפועל "**ונשובה**" משמש כציון המעבר בין "בי ישב" שבתלונה ובין "**תשיב** להם" שבפנייה לה'. קודם לפסוק זה, אומר המקונן כי הגיע כבר למצב של ייאוש, ובו בפסוק הוא מזכיר לראשונה את שם ה': "ואמר אבד נצחי ותוחלתי מה" (יח). הוא פונה אל ה' בבקשה: "זכר עניי / זכור תזכור" (פס' יט-כ) ומסיק: "רבה אמונתך" (פס' כג) ו"מפי עליון לא תצא הרעות והטוב" (פס' לח), וממילא האשמה תלויה באדם עצמו, אף שאין הדבר פוטר את אויביו מעונשם.¹⁶ תהליך ההתבוננות בגלות ("נחפשה דרכינו ונחקרה **ונשובה** עד ה'" (" תביא בסופו של דבר לגאולה ממנה ("השיבנו ה' אליך **ונשובה** חדש ימינו כקדם" - ה', כא).

מקבילות במקרא

לתופעת "לשון נופל על לשון" המתגלה פה בלשונות נהיגה, יגון, היגיון, היגוי, נגינה והגייה, ניתן למצוא מקבילות במקומות נוספים במקרא, כגון בישיעיהו נ"ט:

- ...שִׁפְתוֹתֶיכֶם דְּבָרוּ שֶׁקֶר לְשׁוֹנְכֶם עֲוֹלָה תִּהְיֶה (ג).
על כן רחק משפט ממנו ולא תשיגנו צדקה נקמה לאור והנה חשך לנגחות באפלות
נהלך (ט).
נהמה כדבים כלנו וכיונים הגה נהנה נקמה למשפט (יא).
...וסרה הרו והגו מלב דברי שקר (יג).

כלומר, בגלל השקר שתהגה לשונם, יהגו ויקוו לנגוהות והנה חושך. העצה והפתרון לחושך הם להגות (לדחות) מלב את דברי השקר.

ובישיעיהו ס':

15. המקונן מתאונן: "דב ארב הוא לי אריה [ארי ק'] במסתרים" (ג', ט), ורומז בכך בהנגדה לתיאור ישועת ה' בנבואת ישעיהו, שלפיו ירד ה' על ציון "כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו" (ישעיהו ל"א, ד).
16. "צ מושקוביץ (לעיל, הערה 2) ציין את ההקבלה בין התלונה: "לעות אדם בריבו ה' לא ראה" (לו), ובין התפילה שבסוף: "ראיתה ה' עותתי שפטה משפטי" (נט).

- קוימי אורי פי בא אורף וכבוד ה' עליך זרח. כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים
ועליך זרח ה' וכבודו עליך יראה (א-ב).
- לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולגנה הירח לא יאיר לך והיה לך ה' לאור עולם
ואלהיך לתפארתך (יט).
- והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זרחך (ג).
- ויפתחו שעריך תמיד יומם ולילה לא יסגרו להביא אליך חיל גוים ומלכיהם נהוגים
(יא).

הלשונות הרבים המציינים אור מסתיימים במילה נגה, ולשון זו נופלת על לשון
נהוגים, הבאה כתקבולת ל"והלכו". קיימת גם אליטרציה בביטויים המתארים את
המלכים ההולכים ואת הגוים הנהוגים.

ובתהלים ע"ז:

- אזכרה נגינתי בלילה עם לבבי אשיחה ויחפש רוחי (ז).
- והגיתי בכל פעלך ובעלילותיך אשיחה (ג).

הנגינה אשר אשיחה בלילה היא ביטוי להגות בפועלי ה' ולעלילותיו שבהן אשיחה.

זהותו של הגבר

מי הוא "הגבר ראה עני" של פרק ג' ראב"ע כותב בראש פירושו לפרק: "אמר
קדמונו ז"ל כי זאת המגילה ירמיה כתבה,¹⁷ אם כן יהיה הוא האומר 'אני הגבר', או
יאמר כל אחד מישראל". רש"י, שם, כותב: "היה מתאונן ירמיה לומר 'אני הגבר ראה
עני', אשר ראה עוני מכל הנביאים שנתנבאו על חורבן הבית, שבימיהם לא נחרב
הבית כי אם בימי".

לבירור זהותו של המקונן יש חשיבות ומשמעות בהבנת תוכן הקינה, בין אם
יהיה הוא "כל אחד מישראל" או הנביא ירמיהו שבנבואתו יש זיקה אישית אל
עצמו.¹⁸ כבר עמדו על ריבוי הלשונות המשותפים לפרק ג' ולספרו של ירמיהו¹⁹

17. בבא בתרא יד, ע"ב; פתיחת התרגום לאיכה; מועד קטן כו, ע"א; תענית כב, ע"ב; איכה רבה
א, נג, א, סא, ד, א.
18. "צ מושקוביץ (לעיל, הערה 2), ציין במבואו לספר, בפרק "ירמיהו כתב את ספר הקינות",
כמה ערעורים שהועלו על קביעה זו של חז"ל, ודן ביישובם של טיעונים אלה (עמ' 20).
19. "צ מושקוביץ (לעיל, הערה 2), מביא את ההשוואות האלה (מבוא, עמ' 19-20): באיכה ג',
מח: "פלגי מים תרד עיני על שבר בת עמי", ובירמיהו ח', כא, כג: "על שבר בת עמי
השברת... מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה"; באיכה ג', מט: "עיני נגרה ולא תדמה מאין
הפגות", ובירמיהו י"ד, ז: "תרדנה עיני דמעה לילה ויומם ואל תדמינה..."; באיכה ג', יד:
"הייתי שחק לכל עמי נגינתם כל היום", ובירמיהו כ', ז: "הייתי לשחוק כל היום פלה לעג לי";
באיכה ג', כט: "אולי יש תקוה", ובירמיהו ל"א, טז: "ויש תקוה לאחריתך"; באיכה ג', מז:

המתואר כמקונן.²⁰ כן עמדו על קווי דמיון בין גורלו של "הגבר" בפרק ג' לבין חיי ירמיהו,²¹ וגם ציינו שעיקרי רעיונותיו של ספר ירמיהו מצויים באיכה ובמיוחד בפרק ג'.²² בספר ירמיהו מצויים כמה חילופי א"ת ב"ש,²³ תופעה המזכירה את צירופי האותיות במגילת איכה.

אם יש כמה אפשרויות לזיהוי "הגבר" בפרק ג', הרי שאפשר לקבל את כולן ולראות בפרק רב-ריבודיות של משמעויות. נוכל לקבל את שתי האפשרויות שמציע ראב"ע (ירמיהו הוא האומר "אני הגבר" או כל אחד מישראל) וגם את הצעתו של רש"י (ירמיהו הוא הנביא שחוה את אשר חזה). "הגבר" המספר ומקונן הוא גם ירמיהו וגם כל אחד מישראל. הפרק משקף את חוויתו של הנביא ושל העם שאליו ניבא. נבואתו נתקיימה בו ונעשתה גורלם המשותף. ומשהפכה חוויתו של נביא החורבן להיות חוויית העם, ומה שקרה לו מפאת נבואתו קורה עכשיו להם, הרי הוא נותן לעם את קולו, וזה הופך עתה להיות קולם הקולקטיבי.

בקריאה זו מתנהל כעין דו-שיח בין רובדי הפיענוח: הנביא מתאר את תהליך מחשבותיו כאילו הוא מתבונן בהשלכות סבלותיו, והעם מקבל זאת מאחר שהוא מתאר את חווייתם-שלהם. לא רק סיפור של יגון יש כאן, כי אם תהליך הגיונות ה"גבר" ההוגה דעות, כשהנביא והעם מגיעים יחדיו למסקנות (בתהליך של תשובה אליטריבית: "נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה עד ה'"). הדבר בולט במיוחד באמצע הקינה: "כי אם הוגה ורחם כרב חסדיו / כי לא ענה מלבו ויגה בני איש" (פס' לב-לג). לתיאור תהליך המחשבה משמשים קשרים לשוניים, המתפתחים והולכים בתיאור גורל הנביא והעם לאורך הפרק (נהג, נגינתם, הוגה, ויגה, והגיונם, מנגינתם, מגנת לב במובנים של: נהיגה, יגון, שבירה, חולי, היגיון [=מחשבה], היגוי [=הבעה וביטוי]),

"פחד ופחת היה לנו", ובירמיהו מ"ח, מג: "פחד ופחת ופח...".

20. דה"ב ל"ה, כה; וראה ירמיהו ד', יט-כא; ו', כו; ז', כט; ט', טי-י; י', יט; י"ג, יז; י"ד, יז-יח; ט"ו, י.

21. בקינה נאמר: "שמעת חרפתם ה' כל מחשבתם עלי / שפתי קמי והגיונם עלי כל היום /

שבתם וקימתם הביטה אני מנגינתם" (ג', סא-סג); ובירמיהו כ', ז: "הייתי לשחוק כל היום

פְּלֵה לעג לי". האויבים הכו את "הגבר": "יתן למכהו לחי ישבע בחרפה" (ג', ל); ובירמיהו כ',

ב: "ויכה פשחור את ירמיהו הנביא", ושם ל"ז, טו: "ויקצפו השרים על ירמיהו והכו אתו".

ה"גבר" ישב בבור: "צמתו בבור חיי וידו אבן ב" (ג', נג), "קראתי שמך ה' מבור תחתיות" (ג',

נה); בירמיהו ל"ז, טו-טז: "ונתנו אותו בית האסור בית יהונתן הספר כי אתו עשו לבית

הכלא. כי בא ירמיהו אל בית הבור ואל החניות וישב שם ירמיהו ימים רבים", שם, ל"ח, ו:

"ויקחו את ירמיהו וישלכו אותו אל הבור מלכיהו בן המלך אשר בחצר המטרה וישלחו את

ירמיהו בחבלים".

22. ל"צ מושקוביץ (לעיל, הערה 2), מבוא, עמ' 19.

23. "ששך" (כ"ה, כו; נ"א, מא) הוראתו "בבל" (ראה גם במדבר רבה יח, יז) ו"לב קמי" (נ"א, א)

הוראתו "כשדים" (כך גם בתרגום).

הגות, לעג ועונש). אין זה קישוט ספרותי צדדי, אלא גופו של סיפור ה"גבר", שה' נהגו בחושך, הוגהו בגלות וביגון עד שנעשה למנגינתם והגינם של העמים, שתהיה להם מגנת לב בבוא גאולתו.

דגם המשחק במילים מביע ומבטא גם את היגון וגם את ההגיונות וההגות, בדרך של תיאור חוויה והתבוננות עליה. אין מדובר רק במילה מנחה בקינה כי אם גם בתבנית מנחה המביעה את התוכן עצמו.